

KUNST rond TELECOM in OOSTENDE

Fons Vanden Berghen
In september 2018

INLEIDING

En nu over eens iets helemaal anders: kunst!

Eentje van mijn vele tentoonstellingen in het verleden had plaats in “De Grote Post” in Oostende. Dat was gedurende de twee laatste weekends in september 2012. Het was Etienne Pitteljon, destijds mijn goede collega (zie ook het ‘Dankwoord’ hier op het einde), die mij suggereerde om hierover contact op te nemen met het stadsbestuur van Oostende. Het was namelijk zo dat de renovatie van het Postgebouw werd gestart in januari 2011 en vóór eind december 2012 zou voltooid zijn. Gedurende die weekends wilde het College van Burgemeester en Schepenen het grote publiek tonen hoe het gebouw werd gerestaureerd en de niet-beschermdede gedeelten werden getransformeerd. Mijn verzoek werd door het stadsbestuur in dank aanvaard. Enkele foto’s van mijn opstellingen kun je trouwens op deze website zien in het hoofdstuk ‘EXHIBITIONS’.

Gedurende de opbouwwerken van mijn tentoonstelling ontdekte ik tot mijn verbazing een aantal kunstwerken gelinkt aan de telecommunicatie, en die wil ik met dit artikel graag even in de schijnwerper zetten. Daarbij vergeet ik niet om ook de kunstenaars kort in herinnering te brengen.

A. HET POSTGEBOUW

In de periode 1902-1906 werd er een gebouw voor de Post opgericht in ‘belle époque’ stijl, en dit naar een ontwerp van architect C. De Wulf (Brugge). Het werd helaas enkele weken voor de aftocht van de Duitsers gedynamiteerd. Men bouwde dan, tussen 1947 en 1953, een nieuw postgebouw op dezelfde plaats (Henri Serruyslaan 18A). Het werd ontworpen door architect Gaston Eysselinck. De bouw had veel voeten in de aarde. Zo bv. kreeg het op een bepaald moment een negatief advies van de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen wegens het té exclusief industrieel en functioneel karakter van het gebouw. Een andere tijdelijke hinderpaal was er nog in 1953 wegens een oplopende spanning met de R.T.T.-leiding (Regie van Telefonie en Telegrafie, nadien Belgacom). Deze verbood namelijk aan Eysselinck de plaatsing van het beeldhouwwerk van zijn vriend J. Cantré (zie verder). Hierbij werd hem zelfs de toegang tot de werf werd ontzegd... Aanvankelijk kreeg het gebouw geen aandacht, zelfs niet van modernistische architecten. Noteren we nog dat Eysselinck ook het meubilair voor het gebouw ontwierp. Pas na 1963 werd het nieuwe postgebouw erkend als één van de krachtigste architectonische prestaties van de naoorlogse periode in België en het werd op 22 september 1981 een beschermd monument. In 1999 verliet De Post het gebouw. Hierdoor stond het bijna volledig leeg op de technische installaties en enkele diensten van Belgacom na. In 2001 dan werd het pand door de stad Oostende aangekocht en kreeg het onder de naam “Cultuurcentrum De Grote Post” zijn nieuwe bestemming. In 2004 werden plannen voorgesteld tot herinrichting van het gebouw naar een ontwerp van het architectenbureau R. Berteloot (Gent). En in 2012 mocht ik er tentoonstellen naar aanleiding van het naderende einde van de renovatiewerken...

Gaston Eysselinck (Tienen 1907-Oostende 1953).

Gaston Eysselinck was een modernistisch Belgisch architect. Hij volgde zijn opleiding aan de Koninklijke Academie te Gent. Na zijn afstuderen in 1928 bezocht hij werken van de Amsterdamse School. Deze hadden een grote invloed op zijn eerste eigen realisaties. In de literatuur werden zijn ontwerpen ook frequent geprezen als een ‘niet-dogmatische’ toepassing van Le Corbusiers vijfpuntenplan voor een Nieuwe Architectuur. Het gebruik van daktuinen en een opvallende geometrie waren daar de eerste getuigen van. In 1931 kwam Eysselincks eigen woning tot stand, op een asymmetrisch hoekperceel in het Gentse Miljoenenkwartier. Volgens zijn tijdgenoten is hij één van de meest radicale figuren binnen de avant-garde. De modernistische gevel van de functioneel opgevatte hoekwoning steekt nu nog fel af tegen de architectuur van de bestaande woningen in de buurt. Hij ontwierp ook een reeks stalen buismeubelen, die later in productie gingen onder de naam ‘FRATSTA’ (Fabriek van RATIONELE STAalmeubelen). Hij gaf in zijn carrière ook les aan de Koninklijke Academie in Gent en aan de Antwerpse Academie. Bij het tijdschrift ‘La Cité’ was hij tijds lang redactielid. In 1937 won hij de gegeerde ‘Van de Ven’-architectuurprijs voor zijn “woning Verplanken” te Gent uit 1934/1935. Eysselinck overleed in 1953 door zelfdoding, en dit twee maanden na de dood van zijn vrouw.

B. KUNSTWERKEN

1. Het beeldhouwwerk van J. Cantré.

Sinds 1963 staat, met veel vertraging dus, het werk van Jozef Cantré (Gent) aan de voorgevel van het postgebouw. De officiële benaming ervan luidt (wat bombastisch): *“De Communicatiemedie, of Eenheid van de wereld door de Telefonie, Telegrafie en Postverkeer”*. Het werd vervaardigd door de firma Claudoré (Bergen). Het is een compositie met een centraal naakte gevleugelde godin waarrond zich vier vrouwelijke figuren bevinden als representatie van de wereldrassen. Aldus is het een metafoor voor de eenheid in de wereld door het postverkeer.

Jozef Cantré (Gent 1890- Gent 1957)

Net als zijn broer Jan-Frans maakte Jozef Cantré deel uit van de 'Vijf' (met Frans Masereel, Henri Van Straten en Joris Minne) die na de Eerste Wereldoorlog de Vlaamse houtgraveerkunst renoveerden. En ook net als zijn broer kreeg hij zijn artistieke opleiding aan de Gentse Academie. Van zijn achtentwintigste tot zijn dertigste werkte hij in Nederland. Hij was namelijk bang voor represailles en vervolging omdat hij tijdens de oorlog in 1916 een baan had aangenomen als tekenleraar op de onder Duitse leiding opgerichte Nederlandstalige Universiteit in Gent. In Nederland werd hij bevriend met de Belgische kunstenaars Frits Van Den Berghe en Gust De Smet, waarbij hij meteen in het Vlaamse expressionisme terecht kwam. In 1930 keerde hij terug naar Gent en van 1941 tot 1946 was hij verbonden aan het Brusselse Hoger Instituut voor Toegepaste Kunst (het 'ter Kameren-instituut'). Zijn eerste beelden ontstonden al vanaf 1909. Invloed van Constantin Meunier en van Georges Minne, de ene meer realistisch de andere meer symbolistisch, valt niet te miskennen. Zijn emotionele vertolking is karakteristiek voor zijn sculpturen. Hij wordt wel eens beschouwd als de meest typisch expressionistische beeldhouwer in Vlaanderen. Zijn bekendste creatie is ongetwijfeld het standbeeld van Edward Anseele te Gent. En dan is er natuurlijk het hoger beschreven monumentaal beeldhouwwerk in Oostende.

2. De glasreliëfs

Een oud-leerling van Gaston Eyselinck, met name Jo Maes, ontwierp de glasreliëfs die zich in het huidige CultuurCafé (het vroegere RTT-gedeelte met telefooncellen en later een winkel) bevinden. Ze stellen de geschiedenis en de toekomst van de post, telegrafie en telefonie voor. De opdracht voor 14 glasgravures, “gezandstraalde glasdallen” (=zware tegels) kwam van Eyselinck. De afmetingen zijn niet minder: 1 meter breed, twee hoog en 4 cm dik. Het belangrijkste voor architect Eyselinck bij het aanbrengen van de ‘artistiek bewerkte ruwe glasplaten’ (zoals hij ze in zijn opdracht benoemde) was om licht binnen te brengen in de RTT-ruimte. En hij wilde het geheel verrijken met “betekenis”.

Iedereen die meewerkte aan een vorm van de telecommunicatie zou er in ‘gesublimeerd’ worden. De 22-jarige Jo Maes kreeg van Eyselinck een Franstalig boekje mee met de geschiedenis van de telegrafie en telefonie waaruit hij inspiratie kon halen. De ‘keramieken’ werden vervaardigd door de firma Rigelle in Gentbrugge. Ze werden, te wijten aan tegenkantingen, pas in 1952 geplaatst.

Hier volgt, heel kort samengevat, wat je in deze veertien eerder allegorische taferelen ziet (of zou moeten zien...):

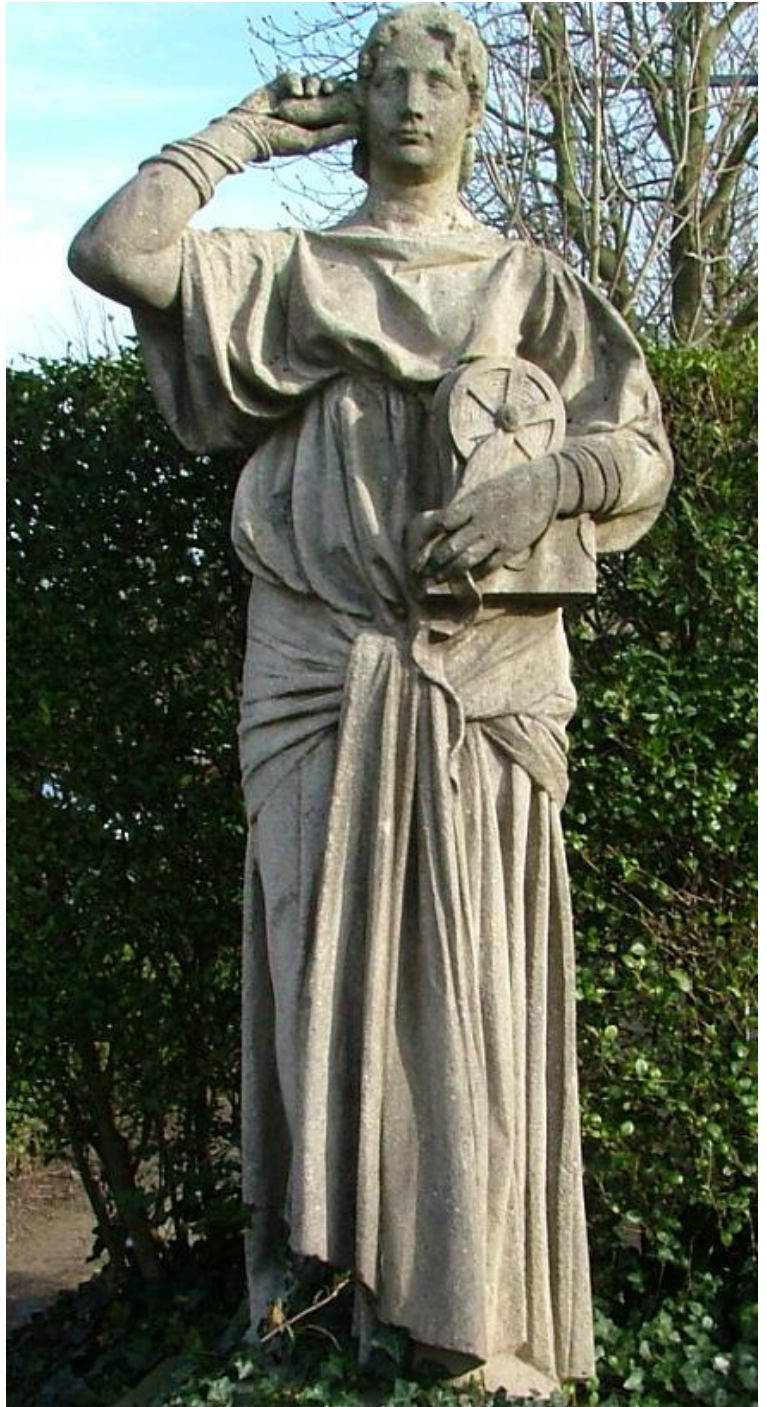
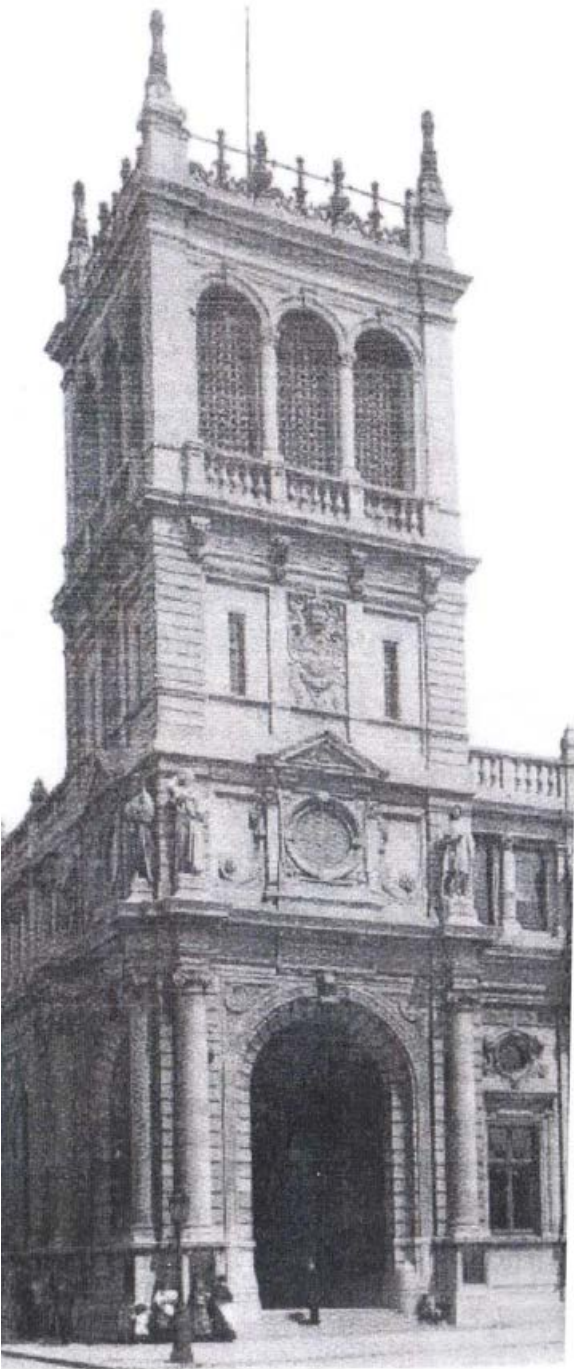
1. Het verlangen om met elkaar te communiceren (met man en vrouw; de wind en kinkhoorn: geluiden...)
 - 2 Mercurius, de bode van de goden (alles moet vlug gaan...).
 - 3 De eerste vorm van communicatie op afstand (seinen met vlaggen vanop heuvels = semafoor)
 - 4 Een elektromagnetisch toestel (seinen met een wijzertelegraaf: het begin van de elektrische communicatie)
 - 5 Doorseinen over zee (onderzeese kabel)
 6. De typografische telegraaf van Hughes (het 'pianoklavier' is de zender; berichten in klare tekst)
 7. Het vooruitstrevende België (de 'Belgische' maagd trekt symbolisch aan de draden; een huldebetoon aan de RTT...)
 8. Het Sint-Maartens gebaar (de RTT doet aan sociaal werk)
 9. Man en vrouw (de mensen, verbonden door de RTT; afgebeeld is een 'Baudot' telegraaf...)
 10. Draadloos foto's doorseinen (een man duikt vanaf een piloon...)
 11. Communicatie over land, zee en lucht (een vrouwfiguur, een schip, een vliegend paard)
 12. Oorlogsgeweld vernietigt de telecommunicatie (een monster)
 13. De heropbouw van het postgebouw (de figuur Eysselinck)
 14. Een hoopvolle toekomst/de overwinning (met palmtak en kroon > werkkraft en toekomst van de RTT...)
- Het is een feit dat de afbeeldingen niet altijd scherp te onderscheiden zijn; het geheel van het kunstwerk past wel in de architectuur. Gelukkig kreeg ik uit de privé collectie van de heer Dirk Beirens de hiernavolgende beelden (zie volgende pagina). Het betreft respectievelijk de ontwerp-tekening van het glassculptuur 3 (seinen met vlaggen) met links een foto van de uitvoering en daaronder het ontwerp van sculptuur 4 (wizertelegraaf) en de foto.

Jo Maes ('Bredene 1923)

Hij studeerde tijdens de oorlogsjaren aan de "Gentse Academie" (de KASK > Koninklijke Academie voor Schone Kunsten). Daar was hij trouwens in zijn laatste jaar een leerling van Gaston Eysselinck! In 1950 werd hij vast benoemd aan de Vrije Technische School (het latere VTI Oostende, nu PP STEMschool) waar hij bleef les geven tot in april 1969. Hij werd dan lesgever aan de Gentse Academie tot zijn pensionering in 1984. Tussendoor kreeg hij diverse opdrachten toevertrouwd. Hij was tevens actief als binnenhuisarchitect. Uit de lange lijst van bekende werken vermeld ik hier alleen dat hij mee verantwoordelijk was voor de inrichting van het West-Vlaamse paviljoen op de Expo '58 (de wereldtentoonstelling) in Brussel. En voor het Oostendse paviljoen ontwierp hij het koperen gevelbeeld "Sirene" (nu nog te zien in het stadhuis van Oostende).

3. De gerestaureerde 'Lagae-beelden'.

Het betreft hier de vier beelden uit de reeks van 8 vrouwenfiguren die de toren van het oude (in 1944 gedynamiteerde) postgebouw sierden. En eentje daarvan interesseert ons meer in het bijzonder. Deze beelden van bijna 3m hoog werden vervaardigd door beeldhouwer Jules Lagae. Na het slopen van de puinen belandden de vier meest intacte gevelbeelden in een put bij de stedelijke werkhuizen waar ze aan een lange winterslaap begonnen. Deze vier allegorische modellen beelden de voornaamste technische middelen uit van het contact tussen mensen. Ze verwijzen dus symbolisch naar een realiteit.

- de INDUSTRIE, HANDEL EN MIJNBOUW: een vrouw met een tandwiel, een 'caduceus', symbool voor Hermes = de Griekse god van de handel, en een mijnlamp;
- de-VISSERIJ; een vrouw die een zuidwester (stormhoedje) en een jumper draagt en een bootje vasthoudt met over haar schouder een visnet; ze leunt tegen een roer en een vis spartelt aan haar voeten;

- de POST EN SPOORWEGEN: een vrouw met over haar schouder een brieftas/postzak houdt een schrijfveer vast en een gevleugeld tandwiel;

- de TELEFONIE EN TELEGRAFIE: een vrouw met een luisterhoorn en een morsetelegraaf

Het was natuurlijk deze laatste die mijn aandacht trok...

Voorheen sierden deze vier beelden de toren van het postgebouw uit 1906. Na een grondige restauratie door beeldhouwer Pol Perneel vonden ze dan hun bestemming in de groene middenberm van de Koninginnelaan. De vlakke, niet afgewerkte rugzijden van deze vier beelden verraden nu nog hun oorspronkelijke functie als gevelbeelden.

Jules Lagae (Roeselare 1862 - Brugge 1931).

Jules Lagae was een tijdgenoot van James Ensor. Hun beider loopbaan kende veel gemeenschappelijke kenmerken. Ze verhuisden beide op jonge leeftijd naar de Brusselse Academie, waren alle twee lid van de gekende 'groep der XX' en beleefden hun succesrijkste periode vóór de eerste wereldoorlog. Hun werken werden gekocht door de meest befaamde musea ter wereld en ze zagen hun loopbaan bekroond met adellijke onderscheidingen. Een eerste hoogtepunt uit de carrière van Lagae kwam er wanneer hij als winnaar werd uitgeroepen van de 'eerste Prijs van Rome' in 1908 met zijn creatie "De Zaaier" (wat hem ook een verblijf van twee jaar in Italië opleverde). Het toppunt kwam in 1909 toen men in Argentinië, ter gelegenheid van het eerste eeuwfeest van de onafhankelijkheid, een zuilengroep wenste op te richten. In de mondiale wedstrijd werd zijn ontwerp uitverkoren (in een gedeelde eerste plaats). Ook in eigen land zijn er zichtbepalende standbeelden van zijn hand; zo bv. dat van Albrecht Rodenbach in Roeselare en dat van Guido Gezelle op het gelijknamige plein in Brugge. Indrukwekkend is het 'Paardenspan' op de triomfboog in het Jubelpark te Brussel, dat hij in samenwerking met Thomas Vinçotte tot stand bracht.

DANKWOORD

- Dit artikel zou er niet geweest zijn zonder de gewaardeerde medewerking van Etienne Pitteljon mijn fijne ex-collega bij Telindus en nu (2018) al jaren een verdienstelijke gids bij de "Lange Nelle", dat is de Oostendse afdeling van de West-Vlaamse Gidsenkring,

- Ik heb uiteraard niets 'uitgevonden' bij de samenstelling van dit artikel, maar dankbaar gebruik gemaakt van bestaande geschreven informatie. De meeste informatie heb ik kunnen plukken uit vroegere tijdschriften van de Koninklijke Oostendse Heem- en Geschiedkundige Kring "De Plate" Daarom mijn welgemeende dank, in de eerste plaats aan de voorzitter Jean Pierre Falise, en aan de heer Norbert Hostyn. Wie meer wil weten kan de complete artikels van het tijdschrift raadplegen via www.deplate.be.

- Veel dank ook aan de heer Dirk Beirens voor het bezorgen van foto's uit zijn privé collectie en enkele toevoegingen.

- De informatie over de kunstenaars heb ik grotendeels geleend van Wikipedia.

Fons Vanden Berghen
Halle, september 2018